plant
צמחים חושבים / חושבים צמחים
للنباتات افكار
افكارنا حول النباتات

הפקולטה לאמנויות ע"ש יולנדה ודוד כץ
הגלריה האוניברסיטאית לאמנות ע"ש גניה שרייבר
יד מישל קיקואין
החוג לאמנות התיאטרון

אוניברסיטת תל אביב
TEL AVIV UNIVERSITY

תיאטרון האוניברסיטה מציג:

חלום ליל קיץ

מאת: **ויליאם שייקספיר**
תרגום: **דורי פרנס**

בימוי ועריכה מוסיקלית:
מתן אמסלם

חלל ***חלום ליל קיץ*** בעיצוב נועה סומר-כהן, תכנית המצטיינים בעיצוב במה, קולנוע וטלוויזיה

מתוך החזרות להפקה

החוג לאמנות התיאטרון
הפקולטה לאמנויות ע״ש יולנדה ודוד כץ
אוניברסיטת תל אביב

בתמיכת קרן מלגות ע"ש אלי רוזיק-רוזן ז"ל

בתמיכת רקטור האוניברסיטה

חלום ליל קיץ

מאת ויליאם שייקספיר

תרגום: דורי פרנס

בימוי ועריכה מוסיקלית: מתן אמסלם

בעיצוב תלמידי התואר השני, תכנית המצטיינים לעיצוב במה, קולנוע וטלוויזיה:
עיצוב חלל: נועה סומר כהן
עיצוב תלבושות: רוני בורשטיין

ייעוץ תנועה: מרינה בלטוב גראס

בהשתתפות תלמידי מסלול מצטיינים במשחק שנה ד':
הדס אפל | איתמר ברפמן | עמירם גולן* | דניאל הייל |
עטאללה טנוס | מנבר יוסף | אסיל פרחאת | דניאל שפירא

תכניה זו נכתבה על ידי קבוצה מתלמידי הקורס "תכניה וקטלוג בעידן הדיגיטלי:
מידע תרבותי בטוויטר ואיסנטגרם" בתמיכת המרכז לחדשנות בלמידה של
אוניברסיטת תל אביב ובהנחיית ד"ר שרון אהרונסון-להבי וד"ר ספי הנדלר
ע. הוראה: כפיר לפיד-משעל

* בוגר מסלול מצטיינים במשחק מחזור תש"פ

ב***חלום ליל קיץ*** (1595/6), אחת הקומדיות המפורסמות והמוצגות ביותר של ויליאם שייקספיר, משתרגות זו בזו, כמו בחלום, שלש עלילות:

עלילת האוהבים (ליסנדר, דמטריוס, הרמיה והלנה):

ליסדנר ודמטריוס מאוהבים בהרמיה. אגאוס, אביה של הרמיה, מתנגד לנישואיה לליסנדר ודורש ממנה שתינשא לדמטריוס. הרמיה וליסנדר מחליטים לברוח ליער לממש את אהבתם. הלנה ודמטריוס דולקים בעקבותיהם. ביער, פק, משרתו של מלך היער אוברון, גורם לכך שתשוקתם של שני הגברים תתהפך והם יתאהבו בהלנה.

עלילת בעלי המלאכה:

קבוצה של בעלי מלאכה נפגשים ביער על מנת לערוך חזרות להצגה שתועלה בחתונתם של תזאוס, מלך אתונה והיפוליטה, מלכת האמזונות, חתונה שצפויה להתקיים ארבעה ימים לאחר תחילת המחזה

עלילת פיות היער:

מלך היער, אוברון, במאבק עם מלכת הפיות טיטניה, על ילד הודי שכל אחד מהם רוצה לעצמו כמשרת. על מנת לנקום בטיטניה, שולח אוברון את משרתו פק לזרות עליה צוף שיגרום לה להתאהב ביצור הראשון שתראה לנגד עיניה לכשתתעורר.

A
Midſommer nights
dreame.
As it hath beene ſundry times pub-
lickely acted, by the Right honoura-
ble, the Lord Chamberlaine his
ſeruants.
Written by William Shakeſpeare.
Imprinted at London, for Thomas Fiſher, and are to
be ſoulde at his ſhoppe, at the Signe of the White Hart,
in Fleetſtreete. 1600.

עמוד השער של הדפסת הקוורטו הראשונה של המחזה ***חלום ליל קיץ*** 1600

דבר הבמאי מתן אמסלם

כשהלנה ודמטריוס בורחים אל היער, רודפים אחרי ליסנדר והרמיה, הלנה אומרת לדמטריוס: "אין לילה כשאני רואה אותך, לכן נדמה לי שסביבי לא לילה; וגם היער לא שומם, עולם ומלואו הוא, כי אתה אצלי כל העולם." הפנייה האנושית כל-כך של הלנה לדמטריוס מבטאת את הכוח של אהבתה, ומתארת את היכולת של הרגש, גם אם כדימוי, לשנות זמן ומקום. ההנחה הזאת מטשטשת היררכיות מוכרות בטבע, ומאפשרת לאדם - על ההיבריס שבזה - להפוך סדרי עולם ולשנות את התפאורה של הטבע. שייקספיר לא רק מעניק לאדם את הכוח לשנות את הסביבה בה הוא חי, הוא מעניק לו את היכולת לשנות צורה. בגרסה שלנו פעולת המטמורפוזה מוכפלת כאשר השחקנים משנים באופן תדיר תפקידים: ממעמד אחד לשני, מאדם לחיה, משחקן לדמות, מרצון אחד לאחר.

בהצגה מגלמים שמונת השחקנים את כל הדמויות במחזה:

הדס אפל: פק

איתמר ברפמן: דמטריוס | מוט הנגר

עמירם גולן*: תזאוס מלך אתונה | אוברון מלך היער | סיד הצבעי

דניאל הייל: אגאוס אביה של הרמיה | זמש הסנדלר | פיה

עטאללה טנוס: ליסנדר | תחת הרפד

מנבר יוסף: הלנה | פיה

אסיל פרחאת: היפוליטה מלכת האמזונות | טיטניה מלכת הפיות

דניאל שפירא: הרמיה | פיה

* בוגר מסלול מצטיינים במשחק מחזור תש"פ

הלבנה, מלכת גאות ושפל,
חיוורת מרוב זעם, מציפה
את האוויר בְּשִׁגָּרוֹן, לחות
ומחלות. ובְּטֶרוּף הַמֶּזֶג
של מזג-האוויר כל העונות
מתבלבלות: פִּתְיוֹתֵי שֵׁיבָה של כְּפור
צונחים לחֵיק שושן אדום צעיר;
על כתר-קרח דק של שר-החורף
נָכְרָך לו דֶּרֶך לַעַג זַר פְּרָחֵי
אביב בְּשׁוּמים. אביב וקיץ, סתיו
פּוֹרה וחורף-זַעַם מחליפים
מַדִּים. והעולם, נדהם מול פְּרִי
לא בָּעוֹנָה, כבר לא יודע מי
הוא מי. ושורש האסון הזה-
הריב שלנו, הסכסוך שלנו.
אנחנו ההורים והמקור.

טיטניה לאוברון ***חלום ליל קיץ*** מע' 2 תמונה 1

הכאוס האקולוגי שמתארת טיטניה, מלכת הפיות, מבטא את המהות הרעיונית והתיאטרונית של ***חלום ליל קיץ***. בליבו של היער, בקיץ, בלילה, בחלום, מראה לנו שייקספיר שגם כאשר בני האדם חושבים שהם נשלטים על ידי כוחות הטבע, פיות, שדים, צוף, שיקויים וצמחים, הרי שלאדם אחריות על גורלו ועל גורל העולם בו הוא חי.

על מנת לבחון את המתח שבין בני האדם לטבע, בין העיר ליער, ובין שליטה ואבדן שליטה מתבטלות ומתערבבות במחזה, כמו בחלום, ההיררכיות המעמדיות בין בני אדם, בעלי חיים, צמחים, יצורים דמיוניים וכוחות טבע עד כדי כך שלא ברור מי מפעיל את מי, האדם את הטבע או הטבע את האדם. ערבוב זה מתנקז כולו למעשה היצירה התיאטרוני, ששיאו בהצגה בתוך ההצגה שמעלים בעלי המלאכה. בזמן שהם מכינים את ההצגה, הם מתלבטים בשאלה שנדמית טכנית ופשוטה אך הנה מורכבת ומבטאת בתמצות את מערכת היחסים המורכבת והמשתנה בין האדם לטבע: כיצד "להכניס את אור הירח לתוך אולם" (מערכה 3 תמונה 1). תיאטרון האוניברסיטה בוחן בהצגה ***חלום ליל קיץ*** את מערכת היחסים הזו, בין האדם לסביבה בה הוא פועל ואת האופנים בהם טבע הופך לאמנות.

חגיגות מאי (May Day) וחגיגות הלילה של אמצע הקיץ (Midsummer) במחזה ***חלום ליל קיץ***

דליה זרחין-גולדפרב, מסלול תיאטרון קהילתי

בתמונה הראשונה של המחזה ***חלום ליל קיץ*** כאשר ליסדנר והרמיה מחליטים לברוח ליער, ליסנדר מזכיר לה שהם כבר נפגשו שם לפני שנה, לחגוג את חגיגת מאי:

And in the wood, a league without the town,
Where I did meet thee once with Helena,
To do observance to a morn of May,
There will I stay for thee.

(מערכה 1 תמונה 1)

המחזה של שייקספיר מתייחס לשתי מסורות פסטיביות עממיות שהיו מוכרות מאד לבני תקופתו ולקהל הצופים: חגיגות מאי (May Day) וחגיגות אמצע הקיץ (Midsummer Eve). לפסטיבלים העממיים הללו מוסיף שייקספיר את טקסי החתונה של בני המעמד הגבוה אשר כמו הפסטיבלים העממיים כללו הצגות, והופעות, דוגמת ההצגה שמכינים בעלי המלאכה במחזה לכבוד חתונתם של תזאוס והיפוליטה. קיימות אף השערות ולפיהן המחזה ***חלום ליל קיץ*** עצמו הועלה לכבוד חתונה ממשית (זו של אליזבת קארי ותומס בנו של הרוזן מברקלי ב 19.2.1596). בתחילת המחזה, תזאוס, מלך אתונה, שולח את משרתו לארגן את ההופעות לפסטיבל החתונה: "*פילוסטרטוס, לך תדליק לחגיגות את צעירי העיר. הבער שמחה קופצת חצופה* [...]"

"Go, Philostrate, Stir up the Athenian youth to merriments; Awake the pert and nimble spirit of mirth" (מערכה ראשונה, תמונה 1)

בתקופה האליזבטנית היוו הפסטיבלים באנגליה מרכיב תרבותי חשוב. בחגיגות מאי (May Day), חג לא דתי ובעל שורשים עמוקים בתרבות העממית, נחגג הקשר שבין האנושות לבין הטבע. לרוב היה הפסטיבל מתחיל ב1 במאי (May Day), והחגיגות נמשכו לאורך חודש מאי ואפילו יוני. חגיגות מאי התאפיינו ביציאה אל הטבע, איסוף של פרחים, ענפים ועלים שאותם היו מחזירים העירה כדי לקשט את פני העיר, בריקודים סביב "עמוד מאי" (Maypole) מקושט בפרחים ועוד.

לקראת סוף המחזה, כאשר תזאוס מוצא את ארבעת האוהבים ביער הוא לא מופתע. הוא בטוח שהם קמו מוקדם כחלק מהטקסים של קבלת בוא הקיץ בטבע "*ודאי קמו מוקדם, לחגוג את בוא הקיץ*" "*No doubt they rose up early to observe the rite of May*"(מערכה 4, תמונה 1). הפסטיבל והחגיגות היוו חיבור לטבע והתאפיינו בעיסוק בטבע עצמו, וכללו את משחקי מאי (May games) ובהם ריקודים מסורתיים מעגליים, הצגות, הופעות מוזיקליות

ועוד, שהונחו לרוב על ידי "מלך ומלכה של מאי" (לרוב מדובר בזוג אצילי שאירחו את החגיגות). במחזה של שייקספיר, תזאוס והיפוליטה מתפקדים כ"מלכי מאי" האציליים שמארחים אצלם בחתונה את ההצגה. נוכחות מלך מאי (May King) קיימת גם אצל הפיות, המייצגות במחזה את עולם הקסם והכישוף, בדמויותיהם של אוברון וטיטניה.

May Day היה מזוהה גם עם התמרדות של צעירים. הבולט מהם במחזה, הוא בתחילתו כאשר הרמייה מורדת ברצון אביה ורוצה להתחתן עם ליסנדר: "*בבקשה, כבודו, יסלח לי. לא יודעת מה הכוח שנותן לי כוח, או עד כמה זה הולם את צניעותי במעמד כזה, לתת קול רם למחשבות שלי* [...]"

"*I do entreat your grace to pardon me. I know not by what power I am made bold, Nor how it may concern my modesty, In such a presence here to plead my thoughts*" (מערכה 1, תמונה 1)

אירוע פסטיבלי נוסף ששייקספיר משלב במחזה הוא חגיגות "ליל אמצע הקיץ" (Midsummer's Eve). הלילה הזה מציין את הלילה הקצר ביותר בשנה (כלומר היום בשנה שבו שעות החשיכה הן קצרות ביותר).

C. במאמרו "May Games and Metamorphoses on a Midsummer Night" מסביר L. Barber שבלילה זה הדליקו מדורות גדולות במרחבים הפתוחים בטבע, והיו רוקדים סביבם במעגלים. לפי המסורת, בלילה הזה היו מתעוררים כוחות טבע על-טבעיים, והיו יכולים לגלות בעזרת חלום או קסם מיהו אהבת האמת שלך. במחזה, האוהבים הצעירים יוצאים בלילה אל היער, שם פוגשים את הכוח ה"על טבעי" של הטבע בדמויותיהם של הפיות ומגלים את אהבת האמת שלהם. תומס נאש (Nashe Thomas) מתאר בחיבור שלו משנת 1594, את ה"Midsummer's Eve" כלילה שבו היו שמים ליד בחורות צעירות פרחים שהיו מכשפים אותן, וביער היו כוחות על טבעיים (פיות) שעשו קסמים על אנשים בשנתם ובלבלו את המטיילים ביער. ההקבלה במחזה, היא לפרח הקסום שאוברון ופק משתמשים בו כי לשחק בטיטניה, ולסדר את משולש האהבה אצל ארבעת הצעירים "[...] *אדום כדם כולו מפצע אהבה [...] הבא לי את הפרח [...] כהשעסיס שלו מונח על עפעפיים ישנים לב כל אישה או גבר ישבה עד שגעון ביצור החי שהם יראו ראשון בהקיצם* [...]"

"[…] *now purple with love's wound, […] Fetch me that flower; […] The juice of it on sleeping eye-lids laid Will make or man or woman madly dote Upon the next live creature that it see*s. […]" (מערכה 2, תמונה 1).

May Day התרחש בשעות היום והתאפיין כפסטיבל טקסי, ואילו Midsummer's Eve מתרחש בשעות הלילה ומתחבר לעולם העל טבעי.

במחזה של שייקספיר כל זה הופך לחלום, כפי שמסכם פק: "*חישבו שכל זה רק היה אשליה והזיה. מחזה שולי פעוט רק חלום, לא מציאות* [...]"

"[…] *Think but this, and all is mended, That you have but slumber'd here While these visions did appear. And this weak and idle theme, No more yielding but a dream* […]" (מערכה 5, תמונה 1).

אווירת החלום נוצרת באמצעות השימוש והחיבור של האלמנטים העל טבעיים מחגיגות מאי וחגיגות ליל הקיץ המוכרות לקהל: האוהבים היוצאים ליער, השיבושים של אוברון ופק, התאהבות של טיטניה בחמור ועוד. בבוקר כאשר האוהבים מתעוררים, הם זוכרים את הלילה כחלום מוזר שחלמו, אך כמו במסורת, הם מוצאים בלילה זה את אהבתם האמיתית.

בעלי המלאכה במחזה מדגישים את נוכחותם של פשוטי העם בפסטיבלים השונים. מעניין לראות שהפסטיבלים העממיים שנחגגו ב1 במאי, ובהם הבדלי המעמדות היו מתעמעמים מעט והגבולות היו נפרצים, התגלגלו בהמשך השנים לחג הפועלים הבינלאומי, שהנו כיום בעל משמעות חברתית-פוליטית.

אניד וולספורד (Enid Welsford) שמצוטטת במאמרו של ברבר, מתייחסת לעלילת המחזה כמעין ריקוד. מלך הפיות נכנס עם מלוויו, כשממול מגיעה מלכת הפיות עם המלווים שלה. סיפור האהבה של הזוגות נראה כריקוד שבו מתחלפים בני הזוג בין הרוקדים, עד שבסוף הריקוד מגיעים לסדר הנכון של הזוגות.

מקורות

C. L. Barber, “May Games and Metamorphoses on a Midsummer Night,” *Shakespeare’s Festive Comedy: A Study of Dramatic Form and Its Relation to Social Custom*, Princeton: Princeton UP, 1959 [2012]: 92-123.

Andrea Shields, Festivity in William Shakespeare’s *A Midsummer Night’s Dream* and *Twelfth Night*, MA Thesis, California State University. 2004.

• • •

על גבעות, מורָדות,
דרך קוץ ודרדר,
על גדרות, בין שָדות,
דרך אש ומטר,
אני אפלוש לכל פינה
מהר מִקֶרן הלבנה;
גְבַרְתי מלכת פֶיות. אין סוף לַ-
דֶשֶא שְבָטַל אשטוֹף לה.

רקפות סְביבה קדוֹת
בְמעיל זהב עם נקודות.
הנקודות – פנינים כְשופוֹת,
שֶי של פיות לָרקפות.
עכשיו טיפות של טל אני אוספת
לתלוֹת טיפה על אוזן כל רקפת.

פיה לפק *חלום ליל קיץ* 2.1

טבע האדם / Human Nature

סוג'וד כבהה, מסלול לימודים עיוני בתיאטרון

"Man has something of the beast; the beast something of the plant; the plant something of the inanimate body; and so all things are in Francis truth biformed and made up of a higher species and a lower." Bacon[1]

במאמרו "The Ecology of Self in *Midsummer Night's Dream*" דן רוברט ווטסון במחזה של שייקספיר מנקודת מבט של סוגיות אקולוגיות ואבולוציה תרבותית. הוא מצטט את הפילוסוף והסופר האנגלי פרנסיס בייקון, שטוען שהאדם הוא יצור הטרוגני, קשור בסביבתו וחלק מהותי ממנה. ניתן לראות במחזה ***חלום ליל קיץ*** עד כמה הפיות, החיות, והטבע כולו, הינם חלק מהאדם, והאדם הוא גם הוא חלק בלתי נפרד מהם. טענה זו של בייקון מערערת במידה רבה את רעיון הייחודיות של האדם ביחס ליצורים אחרים.

על פי ווטסון, שייקספיר הבחין שהאדם הוא חלק ממשהו יותר גדול ממנו, שלא נמצא בהכרח במודעות האנושית, אבל קיים ככוח שיש לו השפעה משמעותית על בחירותיו בענייינים גורליים ויומיומיים כגון אהבה, קנאה, ושנאה.

אם נחשוב, לדוגמה, על האופן שבו הדמויות במחזה מתאהבות באופן בלתי נשלט זה בזו וזו בזה, עולה השאלה לגבי הבחירה הרציונלית, האוטונומיה של האדם בעולם, והגבולות של "האני" (selfhood). בהשאלה לימינו, ווטסון טוען שקשה לענות כיום על השאלה האם אנו משרתים את ה DNA שלנו או שה DNA משרת אותנו (34) ומשווה בין הפיות הפועלות במחזה לחלקיקים בתוך הגוף כמו מיטוכונדריה (חלק בתא שמייצר אנרגיה). אדם הינו אלמנט בתוך אלמנט, ואמנם המחזה שואל מי מפעיל את מי: האדם את סביבתו הביולוגית, הסוציולוגית והתרבותית או להיפך - קצת כמו פרדוקס הביצה והתרנגולת. האדם חי את החיים שלו כמו שהחיה, הצמח, או כל יצור חי אחר מושפע מהסביבה שהוא חי בה, וכך, כפי שווטסון טוען, שייקספיר מעלה ב***חלום ליל קיץ*** סימני שאלה על קיומה של "הנפש האוטונומית", שהרי האדם הוא חלק ממערכת אקולוגית כללית. לפי ווטסון, הנפש אינה אוטונומית, והרעיון הרנסנסי של "המצאת האדם" או הגדרת האדם כיישות עצמאית ונפרדת נבחנת באופן ביקורתי על ידי שייקספיר.

---

[1] Francis Bacon, *The Wisdome of the Ancients* (1633); Qtd.: Robert N. Watson, "The Ecology of Self in *Midsummer Night's Dream*," p. 37.

האדם הנו ככל יצור אחר, ולכן הפיות בתוך המחזה הן היצורים המייצגים את הכוח הבלתי נראה של סביבת האדם והגורמים המשפיעים על התנהגותו. הפיות הנם הכוח המנטאלי, הרגשי, החושני. כבני אדם אנו חיים חיים פיזיים חיצוניים סביבתיים, כלומר מה שאנו רואים ומודעים לו, ובד בבד חיים מטה-פיזיים שאינם גלויים, אלא פנימיים, חושניים, רגשיים ובלתי נראים. הבלתי נראה הוא קיים ומוחשי ולפי ווטסון הכוח הבלתי נראה הוא, במונחים מדעיים בני זמננו, דומה למשל, להורמונים בתוך הגוף:

Hormones run a show in which we are largely puppets, making human life in general, and ***Midsummer Night's Dream*** especially, a Bergsonian farce of mechanicals within a vitalist comedy. Our acts of sexual selection are at once the apex of personal choice and the epitome of our servitude to biological systems beyond our comprehension. This play makes sexual desire—itself a deeply selfish, deeply selfless motive—atest-case for the problem of human identity. (Watson, 35).

האדם הינו ייצור שמכוון על ידי החושים הבלתי מוסברים שלו, הוא אינו מחליט את מי הוא אוהב, שונא, או מה מצחיק אותו, לכן זהותו או הגדרתו של האדם אינם מוסברים רק במונחים רציונליים אלא כחלק מהאקולוגיה שלו. אדם הוא "סאטירי", כלומר יישות שקיימת בין הגבול הפיזי האנושי לטבע המפלצתי. אדם הינו מפלצתי כמו הטבע מסביבו, נסער אך גם פורח ומשגשג.

מקור

Robert N. Watson, "The Ecology of Self in *Midsummer Night's Dream*," in Lynne Bruckner and Dan Brayton*, Ecocritical Shakespeare*, Routledge: 2011; 33-56.

מהאחים גרים ועד ילדי הפרחים: חלום ליל קיץ בהשראת יאן קוט

איתי פרץ, מסלול תיאטרון קהילתי

בשנת 1962 כתב יאן קוט (Jan Kott), מבקר ומסאי פולני, את ספרו ***שייקספיר בן זמננו*** ***Shakespeare Our Contemporary***. חשיבותו של ספר זה קשורה באופנים בהם היטיב קוט לנסח את הרלוונטיות של הסוגיות אותן מעלה שייקספיר במחזותיו בחברה המודרנית שלאחר מלחמות העולם. בפרק שמוקדש ל***חלום ליל קיץ***, קוט קורא את המחזה של שייקספיר כמייצג את המצב העגום של המין האנושי בעולם האכזרי, וטוען שהתשוקה הפתאומית בין הצעירים והיעדר האינדיבידואליות שלהם מצמצם אותם לכדי שותפים מיניים בלבד. אין אהבה רק יצר חייתי בלתי נשלט, מה שהופך לדידו את המחזה ל"ארוטי" בצורה אכזרית. על פי תפיסתו של קוט הארוטיקה במחזה לא מייצגת תשוקה או ביטוי לרומנטיקה אלא יצרים וטבע אנושי חשוף. קוט אף טוען שתיאטראות אשר הציגו את המחזה עד למחצית המאה העשרים העלו אותו כאגדה של האחים גרים אבל זהו המחזה הארוטי ביותר מבין מחזותיו של שייקספיר והתעלמות מנושא זה רק מחריבה את חריפות הדיאלוגים ואת אכזריותן של הסיטואציות.

בעקבות חיברו פורץ הדרך של קוט, העלה הבמאי הנודע פיטר ברוק (Peter Brook) ב1970 את אחד העיבודים החשובים ביותר שנעשו למחזה. התפאורה הייתה חלל לבן ובו שתי דלתות; נדנדות לבנות מוקמו בקיר האחורי וטרפזים נתלו מצוגים עליונים. הבגדים לא הותאמו לזמן הבדיוני בו המחזה מתרחש אלא היו צבעוניים ועל-זמניים. אחת הסצנות המפורסמות מאותה הפקה היא במערכה השלישית בתמונה הראשונה בה טיטניה מתעוררת ומתאהבת בתחת שהפך לחמור ואומרת לו: "*בין הרוחות אני מלכה גדולה,/ הקיץ מציית לי - כל מילה,/ אבל בך בחרתי. בוא, חמוד.*" (157-160) לאחר אמירת השורות הללו השחקנית ששיחקה את טיטניה (שרה קסטלמן) קפצה על גבו של השחקן ששיחק את תחת החמור (דיוויד וואלר) כשהיא כורכת את רגליה סביב מותניו וברקע נשמע מארש החתונה וקונפטי ירד מלמעלה. לאחר מכן תחת הורם ע"י הפיות (ששוחקו ע"י גברים) לחדר השינה של טיטניה כשאופן הסחיבה היה שיד אחת הונחה בין רגליו כדימוי של זקפה. ניתן לראות את הסצנה הזאת כמייצגת את השפעת ספרו של יאן קוט על הבימוי ועל שילוב האספקטים המיניים החייתים עליהם קוט כותב. גם השם "תחת" (Bottom the weaver) מוסיף לייצוג המיניות במחזה אך יותר מכך הוא מוסיף רובד פסיכולוגי המנתח את מעשיהן של הדמויות מתוך תת המודע של כל אחת מהן. כשתחת מתעורר לאחר כל הבלגן שהתרחש ביער (מערכה רביעית, תמונה ראשונה) הוא אומר:

"*היה לי חלום, זה מעל ומעבר למוח של אדם להגיד איזה מין חלום זה היה. [...] עין לא שמעה, אוזן לא ראתה, יד לא יכולה לטעום, לשון לא יכולה לדמיין ולב לא יכול לדווח מה היה החלום שלי. [...] יקראו לה "חלומו של תחת", כי זה חלום שאין לו תחתית.*"

"I have had a dream past the wit of man to say what dream it was. Man is but an ass if he go about / to expound this dream.
The eye of man hath not heard, the ear of man hath not seen, / man's hand is not able to taste, his tongue to conceive, nor his heart to report what my dream was. It shall be called "Bottom's Dream" because it hath no bottom".

ארבעת האוהבים בהפקתו של ברוק היו צעירים משוחררים, אידאליסטים ודומים מאוד ברוחם לילדי הפרחים; הדור שנולד אחרי חורבות מלחמת העולם ה-2, והדור שהתנגד, נאבק וחווה את זוועות מלחמת וויטנאם. הם מאוהבים בתוך עולם שברירי אשר מוביל אותם לבלבול עמוק, כך הדמויות שמוצגות על הבמה הן הדמויות שיושבות בקהל והדמויות אשר נמצאות מחוץ לאולם. כשעלתה הפקתו של ברוק חלק מהקהל הזדהה והציג את עצמו כשייך ל"ילדי הפרחים", חלקם הורים או כאלו שהכירו את אותן "דמויות" וחלק מהקהל פשוט שמע על אותו דור בחדשות; מה שברור שנוצר קשר מאוד חזק בין מה שנראה על הבמה לעולם החיצוני והמחזה קיבל רובד אקטואלי ורלוונטי. בסוף ההצגה כשפק מסיים את המחזה בשורות: "תנו כף בלב טוב, בלי איפוק./ פק יִתקן, ללא פְּקְפּוּק" כל השחקנים אשר עמדו בשורה על הבמה ירדו יחד אל הקהל והתחילו ללחוץ ידיים לכולם ומה שנוצר באולם הוא סוג של "פסטיבל אהבה" או "פסטיבל של חברות" וכך עולם האהבה שהוצג על הבמה נמסר אל הקהל שיצא איתו החוצה אל העולם האמיתי, מפגש אנושי במובן העמוק ביותר.

עבודתו של ברוק והגותו של קוט השפיעו רבות על התפיסה של המחזה משנות ה-60 ועד היום. מסיפור אגדתי שמתרחש ביער רחוק וקסום המחזה קיבל נפח אנושי קונקרטי אשר מתכתב עם המציאות היום יומית. האדם כאדם מקבל את מרכז הבמה – כל השחקנים היו בני אנוש בנראותם החיצונית, גם הפיות, וכך ניתן להציג את היופי והכיעור שבקיום האנושי. הטבע האנושי ויצריו הובאו אל הבמה בצורה חשופה ומכוערת. הארוטיות שבהצגה לא הייתה רומנטית אלא חייתית, מיוצגת על ידי יצרים מודחקים מתוך התת מודע. העולם הגדול והקשה השפיע על התנהלות הדמויות שבתוכו והפך את היחסים ביניהן ליחסי כוח ממש כמו ביער בו החזק שולט ולרגשות אין מקום. אין צורך להציג יער וטבע ממשי על הבמה מכיוון שהטבע מתבטא בצורה אכזרית במערכות היחסים הנרקמות ומתפרקות על הבמה. היום כשאנחנו בוחנים את גלגולו של אותו מחזה על הבמות בישראל ובעולם ניתן לראות את השפעתם העמוקה של קוט וברוק על הצגת טבע האדם על גווניו הביולוגים, פסיכולוגים וסוציולוגים במחזהו המפורסם של שייקספיר.

מקורות:

ווילייאם שייקספיר, חלום ליל קיץ תרגום דורי פרנס.

Jan Kott*, Shakespeare, Our Contemporary*, translated by Boleslaw Taborski, (London: Methuen 1967), pp. 207-228.

Gary Jay Williams*, Our Moonlight Revels: A Midsummer Night's Dream in the Theatre*, (Iowa City: University of Iowa Press. (1997), pp. 209-235.

"מחזה בתוך מחזה בתוך הצגה בתוך גלריה":
אלמנטים מטא-תיאטרוניים בחלום ליל קיץ

דניאל בראון ואורי הרצל, מסלול בימוי

מטא-תיאטרון הוא מונח המשמש לתיאור היבטים במופע המעלים מודעות לטבעה של היצירה כדרמה או כתיאטרון או לנסיבות בתוכן המופע המתקיים. בכתיבתו השתמש ויליאם שייקספיר לא אחת באלמנטים מטא-תיאטרוניים וכזה הוא סיפורם של בעלי המלאכה ב***חלום ליל קיץ***. בעלי המלאכה אשר מעלים הצגה בשם "הטרגדיה המרה ביותר, והמוות האכזרי ביותר של פירָמוּס וְתִיסְבִּי" מהווה פרודיה על מחזות אהבה ובאופן ספציפי על *רומיאו ויוליה* של שייקספיר בעצמו. מחזה על שני אוהבים שמנסים לדבר אחד עם השנייה דרך הקיר המפריד ביניהם.[1]

בעלי המלאכה מביאים לידי ביטוי סוגיות מטא-תיאטרוניות לכל אורך העלילה שלהם במחזה, החל בליהוק השחקנים לתפקידים השונים ותהליך החזרות ועד לבעיות לוגיסטיות של אופן הצגת הירח והחומה שאמורה להפריד בין זוג האוהבים.[2] במערכה הראשונה, הם מלהקים את השחקנים שיבצעו את הדמויות, ומהדהדים באופן מטא-תיאטרוני לפרקטיקה מרכזית בתיאטרון של שייקספיר שבו השתתפו רק שחקנים גברים בכל התפקידים, כולל תפקידי נשים. שייקספיר מתייחס לאופני הגילום הללו וצוחק על כך:

מוט. מר זמש, אתה חייב לקחת עליך את תִיסְבִּי.
זמש. מה זה תיסבּי? אביר נודד?
מוט. זה הגברת שפִּירָמוּס צריך לאהוב.
זמש. לא, בבקשה, אל תיתן לי לשחק אשה. כבר כמעט גודל לי זקָן"[3].

בתגובתו של זמש יש הומור שמבטא מודעות עצמית לאופי התיאטרון האליזבתני ולקונבנציה של גברים המגלמים נשים.

בעלי המלאכה יוצאים מהעיר ליער כדי לעשות חזרה על ההצגה. החזרות שלהם מתקיימות בטבע, מקום פתוח על מנת לעשות חזרות בחופשיות כי בעיר "ינדנדו[...]אנשים"[4] אך ההצגה תתקיים בעיר שם השחקנים נתקלים בקשיים בייצוג החלל של ההצגה. כאשר מוט מנסה להציע פתרונות כיצד להציג את הירח בהצגה:

---

[1] ויליאם שקספיר, ***חלום ליל קיץ***, תרגום דורי פרנס (מערכה חמישית, תמונה ראשונה)
[2] ***חלום ליל קיץ***, (מערכה שלישית, תמונה ראשונה).
[3] ***חלום ליל קיץ***, (מערכה ראשונה, תמונה שניה).
[4] ***חלום ליל קיץ***, (מערכה ראשונה, תמונה שניה).

מוט: טוב, אז ככה נעשה. אבל יש שני דברים קשים: דהיינו, להכניס את אור הירח לתוך אולם; כי אתה יודע, פִּירָמוּס ותיסבי נפגשים לאור הירח.

שפיץ: הוא זורח בַּלילה שאנחנו מציגים את ההצגה?

תחת: לוח-שנה, לוח-שנה! תסתכל בלוח; תבדוק, תבדוק!

[...]

תחת: אז זהו, אתה יכול להשאיר את החלון באולם הגדול, שבו אנחנו מציגים, קצת פתוח; והאור יוכל לזרוח דֶּרֶך.

מוט: אפשר; או לחילופין שמישהו ייכנס עם שיח קוצים ופנס, ויגיד שהוא בא בתור גילוּם או שיחוּק של הירח.

בנוסף, עולה גם הבעיה בייצוג המקום שבו מתרחש המחזה בתוך מחזה, סביב סוגיית ייצוג הקיר שמפריד בין המאהבים. את התשובה הוא מציג בהומור:

מוט: חוץ מזה יש עוד משהו: אנחנו חייבים חוֹמה בָּאולם הגדול; כי פִּירָמוּס ותיסבי, אומר הסיפור, דיברו מבעד סֶדֶק של חוֹמה.

שפיץ: בַּחיים לא תוכל להביא חומה. מה אתה אומר, תחת?

תחת: איזה איש זה או אחר צריך לייצג את החומה; ושיהיה לו קצת מֶלט, או קצת טיט, או קצת טיח על עצמו, לסַמֵּל חומה; ושיחזיק את האצבעות שלו ככה, ודרך החריץ הזה פִּירָמוּס ותיסבי יִלְחשו.

הרובד המטא-תיאטרוני של המחזה חושף לקהל את אופן העלאת המופע התיאטרוני, ומציג את השאלות והדילמות שמגיעות עם העלאת הצגה, ביניהן גם מיקומה הפיזי של ההצגה. דיאלוג אשר מתרחש בעת הכנת יצירה. בהצגה שלנו, אין רק מחזה בתוך מחזה, הצגה בתוך הצגה, אלא, ההצגה מתקיימת בתוך תערוכה ובתוך הגלריה לאמנות. ניתן לראות בעידן המודרני ניסיונות רבים של שתי הדיסציפלינות (תיאטרון ואמנות) לקיים דיאלוג במטרה למצוא שפה משותפת. הדבר נולד ברובו מתוך צורך לבחון את ההתבוננות השונה שמציעים לנו שני המדיומים; מחד, המוזיאונים והגלריות כפועלים בדמות ארכיון המשמר היסטוריה ופריטים מן העבר, ומאידך, התיאטרון כמדיום אומנותי שעיקר הוויתו ועיסוקו הם בהווה ובהסתכלות על המשמעות וההשלכות של קיומנו בעתיד.[1]

[1] ראו: Susan Bennett, *Theatre and Museums*, New York: Palgrave, 2013.

דוגמאות בולטות למפגש בין אמנות המופע לבין גלריה וחללים מוזיאליים כוללים עבודות רבות כדוגמתה של מרינה אברמוביץ, אומנית מיצג סרבית שחוקרת במופעיה את יכולות הגוף ואת הפרשנות הפסיכולוגית של המופע, תוך שימוש במרחב בין הקהל לאמן.

המיזוג והחיפוש אחר שפה משותפת לשתי הדיסציפלינות נולד מתוך ההבנה כי אין הן מייצגות עקרונות המנוגדים זה לזה, כפי שחשבו בעבר, אלא ניתן למצוא במדיומים הללו גורמים המשלימים זה את זה ומאפשרים להעניק לצופה או המבקר חוויה אחרת ושלמה יותר, כפי שניתן לראות בשיתוף הפעולה בין הגלריה האוניברסיטאית לבין תיאטרון האוניברסיטה.

החיבור המודרני בין אומנות המיצג לבין עולם האומנות הפלסטית כפי שקורה כיום בחללים מוזיאלים רבים כדוגמת הTate Modern האנגלי והMoma בניו יורק מהדהד אל תוך הקונטקסט של תערוכת Plan(e)t. התערוכה Plan(e)t מחברת בין התיאטרון והעולם המוזיאלי כשם שהיא עוסקת בטבע חי. המעבר מהמחשבה על צמח כאובייקט שאנו מסתכלים עליו במונחים יותר דוממים אל צמח כיצור חושב יכול להעיד גם על השינוי שחל בעולמות המוזיאלים אשר מתחילים ללבוש צורות יותר פרפורמטיביות על מנת לשתף את הצופה באופן אינטראקטיבי בתערוכה. במסגרת שיתוף הפעולה בין הגלריה האוניברסיטאית ותיאטרון האוניברסיטה, התיאטרון לוקח חלק פעיל בתערוכה ומהווה את אחד המיצגים בה. ההפקה ***חלום ליל קיץ*** מהווה את היצירה היחידה בה מופיעים בני אדם, בתערוכה שבוחנת מחדש את ההיררכיות בין הצומח לחי, אשר למעשה חולקים טריטוריה משותפת.

ההפקה המועלית בגלריה מפגישה בין עולמות הטבע והעיר ומעלה שאלות הנוגעות לאופני הגילום והייצוג של היער בתוך חלל תיאטרון, כשם שעושה התערוכה אשר מפגישה בין טבע חי לחלל גלריה אסתטי. כך ניתן לראות כיצד הסוגיות מתוך המחזה מהדהדות אל מרחב התערוכה ולהפך וכיצד הממשק בין שתי דיסציפלינות ילד בן כלאיים של שני המדיומים, כפי שקורה בתוך המחזה.

מיניות ואהבה בתקופת שייקספיר

אטל בקלש, תולדות האמנות

"הגדולים שבנדרי האהבה הם קש עבור אש התשוקה"

פרוספרו, ***הסערה***

מחזותיו של שייקספיר, כמו גם הסונטות שלו, רוויים בעיסוק במיניות האנושית. הוא מצא במין ובמיניות נושא בלתי נדלה לשירה ולדרמה מכל הסוגים, קומיים וטרגיים כאחד.[1] שייקספיר חי וכתב את יצירותיו בתקופת המלכה אליזבט הראשונה, תקופה שבה הרשויות החילוניות וגם הכנסייתיות ניסו להסדיר את ההתנהגות המינית של האוכלוסייה ולהעניש את מי שפגע בקודים המקובלים. הם ראו בתשוקה המינית משהו אנרכי שמעורר אי סדר חברתי, כך שאם המין הוא אנרכי, עליהם לחפש סמכות חיצונית שתדכא את אי הסדר והם מצאו אותה במוסד הנישואין.[2]

שייקספיר משקף ביצירותיו את מגוון ההתנהגות המינית של תקופתו כפי שעשה זאת בקומדיה ***חלום ליל קיץ***. הוא בונה בקומדיה הזו עולם של תשוקות ויצרים היוצאים מתוך הדמויות הנמצאות ביער קסום בו המגיה והשיקויים הם המאפשרים לכל הריגושים לצוץ על פני השטח ובכך הוא למעשה נותן ליצרים לגיטימציה. בין הדמויות השונות נוצרים קשרי אהבה ומשיכה. מכל מערכות היחסים בולטת זו הנרקמת בין טיטניה, מלכת הפיות, לבין תחת (Bottom the weaver) שהשד פק הופך לחמור. שייקספיר משתמש בחמור כסמל של ארוטיות וחייתיות. הוא מתייחס בהומור ובאירוניה לפן האפל והנסתר שבתשוקה של טיטניה הרכה והלירית, מלכת הפיות, שלא מפסיקה לפטפט על הפרחים אך כמהה לאהבה בהמית ואלימה עם תחת החמור המפלצתי. (מערכה 3 תמונה 1)

טִיטַנְיָה: טַפְלוּ בו. קחו אותו אלי אל השיחים.
נדמה לי, הלבנה בוכה מעל.
כשהיא בוכה, כל הפרחים בוכים
על איזה תום טהור שמחולל.
קשרו את לשונו של אהובי,
שהוא יובא בשקט לָערסל.

[1] Stanley Wells, *Shakespeare, Sex, and Love* (Oxford, 2010); 13-41.

[2] Bartolomé Sanz Albiñana, *Shakespeare: sexualidad y orden social: Sociedad y teatro en los inicios de la modernidad Inglesa* (Alicante,2016); 111-118.

בין כל הדמויות בקומדיה, טיטניה היא זו שנכנסת עמוק אל תוך האזור האפל של תשוקה בו היופי והכיעור מפסיקים להתקיים, מקום שבו נותרו רק השחרור והטירוף המוחלט.

Arthur Rackham ***Midsummer Night's Dream***

בתקופה של המלכה אליזבת היה איסור על פי החוק על נשים להופיע בתיאטרון כשחקניות, התיאטראות היו ממוקמים בקרבת בתי זונות וברים מפוקפקים וזה היה מנוגד לתפיסה הפוריטנית בתקופה זו. ולכן גברים צעירים שימשו שיחקו את תפקידי הנשים[1]. השימוש בשחקנים גברים לתפקידי נשים בתיאטרון יצר אפקט קומי נוסף ואפשר לשייקספיר להביע רמיזות מיניות שונות בחופשיות רבה יותר וניתן לראות זאת בשמות שנתן לדמויות של קבוצת הגברים שנמצאו באותה עת ביער. בין אם הרמיזות היו נועזות במיניותם בהקשרים הומוסקסואלים או הטרוסקסואלים. בהצגות לא היו מגעים פיזיים בסצנות האהבה ולכן עליו היה להשתמש בשפה עשירה כדי לחבר את הצופים לרגשות הסוערים שבסצנה.

[11] Jean Howard,*The Stage and Social Struggle in Early Modern England* (London1994) 74-93.

ההפקה מועלית כהפקת שנה ד', מסלול מצטיינים במשחק במסגרת תואר ראשון ותואר שני באמנות התיאטרון, וכחלק מהתערוכה Planet בגלריה האוניברסיטאית

צוות הפקה

הפקה וניהול הצגה: ריקי אסור | **ע. במאי וניהול הצגה:** דניאל בראון | **ניהול הצגה:** עביר לאון | **ניהול ייצור תפאורה:** עפרי אלישע | **ניהול ייצור תלבושות:** מאיה גטניו | **ע. יצור תפאורה:** יובל שיזף | **צוות טכני:** בסיל אבו ג'בל, עביר לאון, תומר לוונטל, ראמא ראיד נסראללה, בראא נואף עואד, ליהי עודד, יונת שטראוס

החוג לאמנות התיאטרון

ראש החוג לאמנות התיאטרון: ד"ר שרון אהרונסון-להבי

עוזרת מנהלית: ליאורה טופז | **מזכירת סטודנטים:** דנה אורן – בר חי

ראש מסלול מצטיינים במשחק: גב' יעל קרמסקי | **ראש תכנית המצטיינים בעיצוב במה, קולנוע וטלוויזיה:** פרופ' מרים גורצקי-בילו | **ראש מסלול בימוי:** פרופ' אופירה הניג | **ראש מסלול שחקן-יוצר-חוקר:** ד"ר דפנה בן שאול | **ראש מסלול קהילתי:** ד"ר חן אלון

ע. לראש מסלול מצטיינים במשחק: דראל פורת | **ע. לראש תכנית המצטיינים בעיצוב:** שחר אמירי

תיאטרון האוניברסיטה

מנהל תיאטרון האוניברסיטה: פרופ' גדי רול

רכז הפקות: גיא גודורוב | **מפיקה ראשית ואחראית לימודי הפקה:** גליה יואלי | **מנהל טכני:** אלכס ולסקי | **ע. מפיק וחונך הפקות:** פול ממרן | **תיאום טכני:** דן גלזר | **מזכירת הפקות:** עינת צ'אקי גואטה | **נגר:** זהר פירסטנברג, דודי אליאל - דודי בית מלאכה | **תופרת:** גלינה אילן

חונכי ההפקה:

חונכת עיצוב תפאורה: פרופ' מרים גורצקי | **חונכת עיצוב תלבושות:** ילנה קרליך | **חונך ניהול ייצור תפאורה:** דרור הרנזון

תודות לצוות הגלריה האוניברסיטאית:

ד"ר ספי הנדלר, ד"ר תמר מאיר, יפעת פרל, דריה אלופי, סליה ענבר אדירי, ניסים עטיה

תלבושות ***חלום ליל קיץ*** בעיצוב רוני בורשטיין, תכנית המצטיינים בעיצוב במה, קולנוע וטלוויזיה

• • •

לקבלת מידע על תאריכי ההצגות אנא הירשמו לרשימת התפוצה של תיאטרון האוניברסיטה בקישור
http://bit.ly/theatremail

דואר אלקטרוני: productionstau@gmail.com

לרכישת כרטיסים להצגות החוג: http://bit.ly/tautkts

www.facebook.com/tautheatre
אינסטגרם @tau_theatre